ئاشنابوون بەهیگڵ

نووسینی: پۆل ستراتێرن
وەرگێڕانی لەفارسییەوە: ڕێباز مستەفا

بەشی یەکەم

ساڵی ١٧٧٠، ئەو ساڵەی کە هیگڵی تێدا لە دایکبوو، کانت نامەی دەستپێکیی (مامۆستاییەکەی)لە زانکۆی کونیگسبێرگ پێشکەشکرد. لە هەمانساڵدا، هوڵدرلینی شاعیرو وۆردزورتی شاعیریش چاویان بە جیهان هەڵێنا. تۆوی سەبکی حەماسەتی دەوڵەمەندی وستیم سازی بە ئامانجی عەقڵانی. ترۆپکی خودی و ترۆپکی بابەتی چێندرا. ئەوروپا لە دەروازەی گەورەترین گۆڕانی خۆیدا لە قۆناغی ڕێنیسانس بە دواوە خۆی دۆزیەوە. شۆڕشی فەرەنسا، دەرخەرو جیلوەی سیاسی ئەو گۆڕانەو بزافی ڕۆمانتیزمیش سیماو مەزهەرە کلتوریەکەی بوو.

لەم نێوەدا، شۆڕشی پیشەسازی، روخساری سەرتاسەری کیشوەری (ئەوروپا)ی خستە بەردەم گۆڕانکاریەوە؛ و چەندین ساڵ دوای مەرگی هیگڵ، مارکس لە ئامادەسازی و ڕێکخستنی گۆڕانێکیتردا؛ دەژیا؛ گۆڕانێک کە روخساری سەدەی بیستەمی گۆڕی.

هیگڵ خۆشەویستێکی زۆری بۆ هەردوو ئەو گۆڕانانە هەبوو. هیگڵی خوێندکار پێشوازی لە شۆڕشی فەرەنسا کردو هیگڵی بەساڵاچووش سروودی ستایشکردنی دەوڵەتی پروسیای-کە دەوڵەتێکی زۆر محافزکارانە بوو-چڕی، ئەو گۆڕانە بنەڕەتیە لە دیدگای ئەودا، گۆڕانێکی هزریە، لەو جۆرەی کە تەنها لە چوارچێوەی شێوازی دیالەکتیکی ناسراوی ئەودا جێی دەبێتەوە.

شێوازی دیالەکتیك لە دەستی هیگڵدا، ناشیرینترین و بەد قەوارەترین سیستمی فەلسەفی کە لەسەرگۆی زەوی مرۆڤ تا ئێستا بیناسیبێ، هێنایە ئارا؛ سیستمێکی یەکپارچە بەڵام شێوازی هیگڵ، کاتێ کە کەوتە دەستی هەواداری بێ ئۆقرەی ئەو، یانی دەستی مارکس، گەورەترین شۆڕشی دوای شۆڕشی فەرەنسای هێنایە کایە؛ شۆڕشێك کە بە نۆرەی خۆی، دزێوترین و بەدقەوارەترین سیستمی سیاسی کە مرۆڤ تا ئێستا دەیناسێ و(لە زۆر رووەوە زۆر لە دەوڵەتی پرۆس دەچوو) پێکهێنا. جێبەجێکردنی سیستمی دیالەکتیکی هیگڵ، کەم تا زۆر ماناکەی بەمشێوەیە بوو؛ هەرچەندە کە ڕەنگە خودی هیگڵ بەو شێوەیە لێینەڕوانیبێ و لێکی نەدابێتەوە.

ژیان و بەرهەمەکانی هیگڵ

شوپنهاوەر، هاوکاری هیگڵ لە زانکۆی بەرلین، سەبارەت بەهیگڵ نووسیویە: (ئەو پەڕی بوێریی لە قسەی بێهوودەو وڕێنە، لە پێکەوەنانی قسەی سەر شێوێنەر سادەو خەیاڵاوی-لەو جۆرانەی کە تەنها مەگەر لە دیواخانەکاندا بەدی بکرێن، دواجار لە هیگڵدا دەرکەوتن و بوونە بیانویەك بۆ بێ شەرمانەترین و بەربڵاوترین رازو نهێنییەك کە تا هەنووکە روویاندابێ" شتێك کە بەرهەم و دەرەنجامەکەی بۆ نەوەکانی ئایندە شتێکی باوەڕنەکراو وەکو ئەفسانە دێتە بەرچاو وەك نموونەیەکی زەقی سەرەڕۆیی ئەڵمانی دەمێنێتەوە.) مەبەست لە گێڕانەوەی ئەو تێڕوانینەی شوپنهاوەر، ئەوە نییە کە داوەریکردنی ئێمە سەبارەت بە هیگڵ بخاتە ژێر کارتێکردنەوە" بەڵکو تەنها ئاگادارکردنەوەیە. فەلسەفە لای هیگڵ، دەگۆڕێ بۆ پرسێکی زۆر لێبڕاو. بۆیە، باشترایە دروست لە دەستپێکی کاردا، هەر چەشنە گاڵتە و نەستەقکارێك بەلاوە بنێین. وەك ئەو

ئامۆژگاریکارە ئینگلیزە سەختگیرو ترس خولقێنەی لە کاتی وەعزو ئامۆژگاریکردنی کۆمەڵێکی مۆدپەرست و سەرخۆش و خەندانی ئەو کات لە (بات Bath)[1] سەبارەت بە ئاگری دۆزەخ قسەی دەکرد, (بۆ ئەوانەی کە قاقا پێدەکەنن, ئومێدێك نەماوەتەوە.)

ڕاستیەکە ئەوەیە کە فەلسەفە لای هیگڵ, زۆر گران و (فێر بوون و تێگەیشتنی) پێویستی بە زۆرترین لێوردبوونەوەو هۆشیاری هەبوو. بۆیە, وا پێدەچێ کە شوپنهاور وێڕای توانای عەقڵی زۆر وردبینانەو و تۆێکاریانەی خۆی, بۆ تێگەیشتن لە هێگڵ بە ئەندازەی پێویست خۆی ماندوو نەکردووە. لەلایەکیتر, تەنانەت هیگڵ (خۆشیی) دانی پێداناوە کە (تەنها یەك کەس لە (قسەکانی) من دەگات و تەنانەت ئەویش تێناگات.) ژمارەیەك لە ڕەخنەگران دەڵێن کە هێگڵ لەو قسەیەیدا زیادەڕۆیی کردووە, بەڵام بەراستی ئایا کەسێکی لەو جۆرە تاکو ئێستا بوونی هەبووە؟

گیۆرگ ویلهلم فریدریش هیگڵ, لە ٢٧ی ئابی ساڵی ١٧٧٠, لە شاری شتوتگارت چاوی بەجیهان هەڵێنا. ماڵباتەکەی پشتاوپشت کارمەندانی دەوڵەت بوون, باوکی لە فەرمانگەی باجی ووڕتمبۆرگدا کاری دەکرد. هیگڵ بەهۆی ئەو دەوروبەرەی کە تێیدا گەورەو پەروەردە ببوو, بە شێوەزاری تێکەڵو پێکەڵ (سوابیایی) (Swabian : ئەو شێوەزارە دەگەڕێتەوە بۆ Swabia کە ناوی دەڤەرێکە لە ئەڵمانیا.و.ف) دەئاخفت و تا کۆتایی تەمەنیشی ئەو شێوەزارەی هەر بەسەردا زاڵبوو. هەروەها تا کۆتایی تەمەنیشی لەسەر ئەو باوەڕەیدا پایەدار مایەوە کە سادەیی و ساکاری, یەکێکە لە شکۆمەندیە بنچینەییەکانی پەروەردەی ڕاستەقینە.

هیگڵ منداڵێکی بەردەوام نەخۆش بوو و بەر لەوەی بگاتە قۆناغی گەورەبوونی خۆی, چەندین جار تووشی نەخۆشی ترسناك بوو.

لە تەمەنی شەش ساڵیدا نەخۆشی خوریکەی گرت. ئەو نەخۆشیە بە ڕادەیەك سەخت و دژوار بوو کەهیچی وای نەمابوو گیانی لە دەست بدات. بۆ ماوەی زیاتر لە حەفتەیەك. هیگڵ

گۆتە

بینایی خۆی لە دەست داو (دوای ئەوە) بە شێوەیەکی درێوو ناخۆش بە خوریکاوی مایەوە. لە یازدە ساڵیدا لە تایێك كە هەموو خێزانەکەیانی گرتەوەو دایکی لێ سەند، ئەو توانی لەو نەخۆشیە قوتاری بێت و لە ماوەی ساڵەکانی خوێندنیدا، بەهۆی تووشبوونی بە مەلاریا، چەند مانگێك لە نێوجێدا مایەوە.

هیگڵ لە کاتێکدا گەورە دەبوو و دەچووە تەمەنی لاویەوە، هەموو جۆرە نووسینێکی دەخوێندەوە، بەرهەمی ئەدەبی، رۆژنامەکان و ئەو نووسراوو نامیلکانەی کە دەگەیشتنە دەستی و کەم و زۆر پەیوەندیان بەگشت لایەنەکانەوە بوو. بەمەشەوە، ئەو تەنانەت لە هەمان ساڵەکانی سەرەتای ژیانیدا، باوەڕی بە دیدی سیستماتیك و وردبینی هەبوو و بەوپەڕی وردەکاریەوە بڕگەو کۆپلەی هەڵبژاردەی لە هەر بابەتێك کە دەیخوێندەوە، لە دەفتەری یادداشتەکانی رۆژانەی خۆیدا، دەینووسینەوە. ئەو پەروەردە وردەکارانەیە بە شێوەی خۆدکارانە(یا وەکو خۆی واتەنی (کارخانەی بڕگەی هەڵبژاردە)ی ئەو، هەموو بابەت و لایەنێکی لەخۆدەگرت: لە زانستی قەدو باڵاو جەستەوە تافەلسەفە، لە جەمسەرنشینەکانەوە بگرە تا خۆبە نەخۆشی زانین. پرسی تایبەت و تاکەکەسی، تەنها ئەو کاتە دەکەوتنە سەر لاپەڕەی ئەو یادداشتە رۆژانەییانە کە دەبوون بە دەرخەرو رۆشندەری بنەماو بنچینەیەکی ئامانجدار و رەها. هیگڵ ئەو رۆژەی کەشتێکی ئەوەندە گرنگ و شایانی باسی دەست نەکەوتبا لە دەفتەرەکەی خۆیدا تۆماری بکات، ئەو بابەتەی زۆر بەگرنگ دەزانی کە بنووسێ بۆچی ئەو هەلومەرجە ناخۆشە هاتۆتە پێش و شتێکی بۆ نووسین دەست نەکەوتووە. خوێنەرانی ئارەزوومەندو خەڵکی لێکۆڵەری ئەو دوکانە وردەواڵفرۆشیە هزریە، رەنگە لەو یادداشتانەدا، دروست رووبەڕووی هەواڵێکی ئاگرکەوتنەوەی شوێنێك یا رەخنەیەك کە لەو کۆنسێرتەی بەشداری تێدا کردوە ببنەوە و لە درێژەی هەمان لاپەڕەدا باس و شیکردنەوەیەك سەبارەت بە هەوای سارد، نووسینێکی کورت دەربارەی رێنۆنیکردنی (عیشق کڕین بە پارە، سەرچاوەی هەموو خراپەکانە) و پێرستێك سەبارەت بەو بابەتە بایەخدارەی کە ئەو لەو واژەنامە لاتینیەی کە تازە بە دیاری وەریگرتبوو تەرخان کراوە، بەدی دەکرێن.

کانت

یەکێك لە خوێنەرە لێکۆڵەرەکان دەنووسێت: (ئەو. واتە هیگڵ. وتارێك بە زمانی لاتین رێکدەخات, لە وەڵامدانەوەو ڕەتدانەوەی دیکتەکردنی بابەتێك بە زمانی ئەڵمانی بۆ وەرگێڕان بە خەتی لاتین بەڵگەکاری دەکات, بەرنامەی خوێندنی لە پەراوێزی یادداشتەکەیدا دەنووسێتەوە, دەڵێت کە ئەو و دۆستەکانی لە سیمای کچە شۆخەکاندا رادەمان, دەربارەی ویرژیل و دیمۆستنێس شتگەلێك یادداشت دەکات, ئارەزوومەندو چوست و بزێوی ئەو کاتەیەکە دەکەوێتە بەزمەوەو جیهانێکی ئەستێرانەو یەکشەممە سێ دانگەی ڕۆژ کار دەکات.)

ناتوانین هەروا سووك و سادە لە ئەندازە بەدەر جەخت لەسەر گرنگی ئەو (کارخانەیەی بڕگە هەڵبژاردەکان) وەك شێوەیەك کە هەم دەرخەری زانایی تایبەت و هەم نیشاندەری وشکیی کەسایەتی نابەجێیە, بکەینەوە. لەو کتێبە قەبارە گەورەو گرنگانەی کە هیگڵ دواتر نووسینی و بڵاویکردنەوە, چاوگگەلێکی پڕاوپڕ لە زانیاری بەرچاو دەکەون کە کەم تا زۆر لە توانای مرۆڤ بە دەرن. ئەو راستیەی کە زۆرجار لەو چاوگانە, هەڵەی بچوك بچوك بەدی دەکرێن, تەنها ئەوەن کە پانتایی فراوانی زهنی هیگڵ دەسەلمێنن. ئەو چاوگانە هەمیشە لە یادەوەری خۆیەوە نەقلکراون, هیگڵ حەزی لێنەبوو کە رشتەی هزرو بیرکردنەوەی خۆی بە تەماشا کردن و گەڕانەوە بۆ سەرچاوەکان یا شیکەرەوەیەکی راگوێزەری بابەتەکان, بپچڕێنێ.

یەکەمین ژیاننامەنووسی هیگڵ, باوکی (پیاوێك بوو خاوەنی خولق و خوویێکی جێگیرو مەیلێکی محافزکارانە کە لە کاری ئەودا شتێکی ئاسایی و سروشتی بوو.) وا پێدەچێ کە ئەو کارمەندە نموونەییەی فەرمانگەی باجداری ناوچەیی, باوکێکی ساردو درەنگ ئاشنا بووە, لەو رۆژگارەدا, دڵسۆزترین ئاشنای هیگڵ لە نێو هەموو خەڵکدا, کریستیەنی خوشکی بوو کە سێ ساڵ لەو بچوکتر بوو. ئەو دوو خوشك و برایە, کە لە باوەشی دایك بێبەش ببوون, زۆر یەکتریان خۆشدەویست.

ئەو بنەما ئایدیاڵیەی کە هیگڵ لەو سۆزە مرۆڤایەتیە هەڵیهێنجا, ئەوە بوو کە خۆشەویستی خوشك بۆ برا مەزنترینی جۆری خۆشەویستیە..

ئەو دواتر لە فەلسەفەی خۆیدا, ئەو پرسەی بە پشتبەستن بە نمایشنامەی (ئانتیگونە) کە بەرهەمی (سوفوکل)ە, نیشان دا" لەو نمایشنامەیەدا, ئانتیگونەی ئەرکناس, بۆ بەخاکسپاردنی تەرمی براکەی, ئامادەیە مردن قبوڵبکات و دواجار خۆی دەکوژێت, کارێك کە خۆکوژیی و بەڵای دیکەشی بە دوادا دێت.

وەك دەبینین, حاڵ و هەوای سەرنجڕاکێشی ئەو تراژیدیا یۆنانیە, راستێیکی دەروونناسانەی شاراوەی پەیوەندیی نێوان هیگڵ و خوشکەکەی رەنگ پێدەدایەوە. کریستیەنی هەستیار و دڵناسك, لە نێو بوونی برا هەموو شتزانەکەی خۆیدا نقوم بوو و خۆشەویستی ئەو بۆ هیگڵ, بووە پەیوەندییەکی مەکومو نا ئاسایی کە دەرەنجامگەلێکی کارەساتباری بە دواوە بوو.. هیگڵ لە (۱۸)ساڵیدا, لە خوێندنگەی ئیلاهیاتی زانکۆی توبینگن ناوی خۆی نووسی. وێڕای ئەوەی کە ئەو هەموو خەسڵەتەکانی کارمەندێکی لێهاتووی دەوڵەتی لە خۆدا نیشان دەدا, دایك و باوکی حەزیان لێبوو کە کوڕەکەیان بچێتە نێو دەزگای ئایینی مەسیحیەت.

هیواو ئارەزووەکانی هیگڵ, بەر لەوە لە بوارێکی زۆر باڵاتر لە یەزدانناسی ئاویان دەخواردەوە:

بەمپێیە, یەکەم جار کە هیگڵ بووە خولیاو دڵبەستەی فەلسەفە, ئەو کاتە بوو کە چووە ئەو زانکۆیە.

هەر ئەو دڵبەستەییە بوو کە ئەوی لەگەڵ دووکەس لە هاوسەردەمانی بژاردەی وەك خۆی لە توبینگن ئاشنا کرد. یەکێك لەو دووانە هوڵدرلین بوو: شەیدای پڕجۆش و خرۆشی کلتورو شارستانێتی یۆنانی کە دواتر بوو بە یەکێك لە بەرجەستەترین شاعیرانی گۆرانی لە زمانی ئەڵمانی. ئەوەی تریان شلینگ بوو کە فەلسەفەی سروشتی ئەو. کە زۆر حاڵ و هەوای رۆمانتیکی هەبوو. پێشڕەو و کار دەرەوەی سەدەی نۆزدەهەم بوو لە بەرامبەر کۆت و بەندو کۆسپە رواڵەتیەکانی بەردەم عەقڵگەرایی. زۆری نەبرد کە لەو کۆڕە شادو سەرفرازەدا, هیگڵ بوو

بە شۆڕشڤانێکی ڕۆمانتیك. کاتێك کە شۆڕشی فەرەنسا بڵێسەی سەند, ئەو وشلینگ سپێدەی زوو لە خەوهەڵسان تاکو (درەختی ئازادی) لە بازاڕی شاردا بڕوێنن.

هیگڵ سەرەپا شەیدای کلتوری یۆنانی کۆن و فەلسەفەی نوێی کانت بوو, ئەو بڵاوبوونەوەی کتێبی (ڕەخنەی عەقڵی پەتی) (نقد عقل محض) لە دروست حەوتساڵ پێشتر لە ساڵی ١٧٨١ بڵاوبویەوە. بە (گەورەترین ڕووداو لە سەرانسەری مێژووی فەلسەفەی ئەڵمانیا)ی دایە قەڵەم و تا ئەو ڕادەیە ستایشی کرد.

بۆ ئەوەی تێبگەین کە بۆچی کانت تا ئەو ڕادەیە گرنگی هەبوو, پێویستە تەرمی گشتی ڕابردووی فەلسەفە لە قۆناغی بەر لە کانت دیاری بکەین.

لە میانی سەدەی هەژدەدا, هیوم, فەیلەسوفی سکۆتلەندی, دڵنیایی فەلسەفی تا نزمترین ئاست هێنابوو. ئەو ڕایگەیاند کە ئەزموون, تاکە سەرچاوەیەکی ناسینی ڕاستیی ئێمەیە. فەلسەفەی ئەزموونگەرایی هیوم, گەواهی بۆ مەیسەر نەبوونی داهێنانی هەر جۆرە سیستمێکی فەلسەفیتر دابوو. بۆ بنیاتنانی هەر سیستمێك, پێویستمان بە توخم و کۆڵەگەی وەکو هۆ (علیت) (یانی پەیوەندی نێوان هۆو هۆکار) هەیە" بەڵام هیوم نیشانی دا کە هۆ لە گریمانەیەك زیاتر شتێك نییە. هیچ کەس تا ئێستا هۆو هۆکارێکی کەلێیەوە سەرچاوە دەگرێ تاقی نەکردۆتەوە" هەموو ئەوەی کە بەراستی تاقیان کردۆتەوە, گەورەیە کەشتێك بە دوای شتێکیترەوە ڕووی داوە. وا پێدەچوو کە ئەمە بە مانای کۆتایی فەلسەفەیە. بەمشێوەیە, کانت توانی ئەو کارەساتە لەسەر ڕێی خۆی لابدات و بەسەریدا زاڵ ببێت. ئەو ڕایگەیاند کە (هۆ), خۆی یەکێکە لەو ڕێگایانەی کە ئێمە تیایدا دەرکی جیهان دەکەین. وەکو (شوێن و کات), ڕەنگ و نموونەی لەو جۆرە. هیۆم ڕاستی دەگوت"لە جیهاندا شتێك بە ناوی (هۆ) بوونی نییە" لە جیاتی (هۆ) لە بوونی ئێمەدایە. (هۆ) شێوەی تێگەیشتنی جیهانە لای ئێمە.!

کانت لەسەر ئەو بنەمایە, توانی بە یارمەتی وەرگرتن لە عەقڵ, سیستمێکی فەلسەفی هەمەلایەنە و گشتگیر بنیات بنێت کە هەموو شتێکی دەردەخست. ئەو بە داڕشتنی کۆمەڵە بەرهەمێکی کەم تا زۆر لە تێگەیشتن نەهاتوو یا کەم لە تێگەیشتن هاتوو, دەستیکرد بەشیکردنەوەو وێناکردنی سیستمی فەلسەفیی خۆی بۆ مرۆڤایەتی. (بەمتەرزە) چاخی پرشکۆی میکافیزێکی ئەڵمانی, بە هەموو بەرزەفڕی و درێژدادڕییەوە دەستی پێکرد. هیگڵ کەوتە جۆش و خرۆشەوە: ئێستا ئیدی مێشکێکی بیرمەند بوونی هەبوو کە بە ئەندازەی خۆدی ئەو زۆرزان (و ماندو کەرو بێ ڕۆح) بوو. هیگڵ بەسەرنجی وردو بەردەوام, لەبواری(ئەندێشەکانی)کانت ڕێگای کردەوەو چووەپێش وئەو کارەی بەچەندین بازدانی خێرا

سپی نزا

بەنێو کلتوری یۆنانی تەواوکرد.لەو نێوەدا، لەهەر فەرمانێکدا چنگێکی هەڵدەگرت وبە(کارخانەی برگە بژاردەکان)ی خۆی دەسپارد.تەنانەت هەرلەم ساڵانەی هەوەڵەوە،لای هاوپۆلەکانی خۆی لەزانکۆ بە((پیرەمێرد))ناسرابوو.دیارە ئەو نازناوەی هەم بەهۆی کەسایەتی وشك وبێ رۆحی خۆی وهەم لەبەر مەیلی وەسواسانەی بۆخوێندنەوەو تالآکردن بەسەردا بڕوابوو.

کاتێك کەهیگڵ لەساڵی ١٧٩٣زانکۆی بەجێهێشت،بەتەمانەبوو پەیوەندی بەدەزگای ئایینی مەسیحیەتەوە بکات.ئەوشتەی کەبەڕاستی ئەو دەیەویست ،بەشێکی زانکۆیی،دەرسدانەوە لەزانکۆ بوو.بەلآم بەو پەڕی سەرسوڕمانەوە تەنها هەرئەوەندەی بۆکرا بڕوانامەیەکی کەبەڕێوەبەرانی زانکۆ پێیانبەخشیێ،دەریدەخست کەئەو لەفەلسەفەدا خوێندکارێکی ئەوەندە باش نەبووە.

راستیەکەی ئەوەبوو کەخوێندنەوەو موتالآکردنەکانی هیگڵ لەبواری فەلسەفەو بابەتەکانی تر،نزیکەی بەگشتی بەدەر لەدەرس بوو" شتێك کەتایبەتمەندی زۆر لەمێشکە درەوشاوەو کەسانی بێ ژمارەی مامناوەندییە.ئەو ئارەزوومەند بوو کەموتالآوخوێندنەوە دەمدەمیو ناڕێك وپێکانە پەیگیری بکات.هیگڵ بۆبژێوی ژیانی،کاری مامۆستایی مالآنی هەلبژارد.ئەو کارە،ئەوی راکێشایە شاری بێرن لەسویسراو سێ ساڵی لەوێ بردەسەر.هیگڵ لەو شارەدا بەبەردەوامی لەکتێبخانە موتالآی دەکردو بەتەواوی تاك وتەنیا بوو.ئەو رازی دڵی لەگەڵ سروشتدا دەکردو ئەو رێڕەوە گیانی ئەوی تەسکین دەدات.

کاردانەوەی ئەو بۆدیمەنی ئاسۆکانی ناوچە کوێستانیەکانی ئالپ–کەنیگاکانی بۆلای خۆی رادەکێشا–وێنایەکی دەروونناسی سەیر دەداتە دەست.

هیگڵ(لەو رۆژگارانەدا)نووسی: ((من لەهەوڵی ئەوەدام کەلەباوەشی سروشتدا،ئاشنەوایی لەگەڵ خۆم وئەوانی تردا بکەم.لەبەرئەوەیە کەهەمیشە رووەو ئەو دایکە راستەقینەیە باڵ دەگرم تالەتەکیدا خۆم لەخەڵکانی تر جیابکەمەوە.ئەو مەکۆیە توانای ئەوەم پێدەبەخشێ تاخۆم لەئازاری ئەوان پەنابدەم

وبپاریزم،خۆم لەوان بپاریزم لەهەر قەوڵ وقەراریك لەگەڵ ئەوان ببوێرم)) وێڕای ئەمانە هەمووی،لوتکە سەرکەشەکانی ئالپ لەروانگەی هیگڵ((مردووە هەمیشەییەکان)) بوون،لەکاتێکدا ئەو بەچاوی سومبلی ئازادی وکرانەوەو دەربازبوون وڕوانینە تاڤگە کەبێ راوەستانی بۆپێشەوە هەنگاو دەنێت.

دەروونناسێك بەناوی شارفشتاین،وتویە کەلوتکە ساردەکانی کوێستان،((بەردەوامێتێکی دەردناکی خەمگینی)) دێننەوە یادی هیگڵ وتاڤگە بەلای ئەوە سومبلی((دەربازبوون))بوولێی.ئەو قسەیە چ وردەکارێیکی دەروونناسانەبێت یالێکدانەوەیەکی تەکلیفکراوانە،گومانی تیانییە کەهیگڵ لەو سەردەمەی تەمەنی خۆیدا،بەدەست ئازاری خەمگینیەوە دەینالأند،ئازاریك کەنزیکەی تاکۆتایی تەمەنی هەرپێیەوە دەتلایەوە.(واپێدەچێ کەهەم نووسینی هیگڵ وهەم ئەو وێنایەی کەلەروخساری ئەو بەهێماوە،راستی ئەو قسەیە دەسەلمێنێ).

هیگڵ لەو رۆژگارەدا،بەکارتێکردنی قارەمانی خۆی،کانت،ژمارەیەك وتاری ئایینی سەبارەت بەرەخنەی دەسەلأتگەرایی یاچاوگباوەڕی(authoritarianism)ی مەسیحی نووسین وهەروەها کتێبێکی نووسی بەناوی(ژیانی مەسیح–Life of christ)کەتیایدا کەم تازۆر عیسای مەسیح بەکەسایەتییەکی تەواو سەرجەم جیهانە دابووە قەڵەم.لەو نووسینەدا،دەربڕینەکانی عیسا لەبواری رێنوێنیەکانی مەسیحی،زۆربەی هاوشێوەییەکی سەیر لەگەڵ قسەکانی قارەمانەکەی هیگڵ پەیدادەکەن ورێنوێنیە سادەو قووڵەکانی مەسیح،بەشێوەیەکی تەکلیفدارانە،دەبنە شێوازێکی فەلسەفەییانەی سەخت وداخراو پڕلەپێچ وپەناو شاشی ئەڵمانی.

کانت فەلسەفەی ئەخلاقیی خۆی لەسەر بنەمای ئەوەی کەبەپرسی رەها(categorical imperative)ناسراوە،داڕشت بوو: ((مرۆڤ دەبێ تەنها بەپێی دەستوور یابنچینەیەك رەفتار بكات کەبەگوێرەیەوە،لەهەمانکاتدا ئیرادەی ئەوە لەخۆی بنوێنی کەئەو دەستوورە وەك یاسایەکی جیهانگیر بشکێتەوە.))ئەو وتەیە بەئاشکرا لەگوفتاری عیسادا دێت: ((لەگەڵ ئەوانی تردا وارەفتاربكە کەلەگەڵ خۆتدا رەفتار دەکەیت))هەنگاوی ئازایانەی هیگڵ بۆسەرمەشقدانی کانت،سەبارەت بەمەسیح،بەوتنی ئەو قسەیە کۆتایی هات: ((دەبێ بەپێی دەستوورێك رەفتاربکەیت کەدەتوانی ئیرادەی ئەوە بکەیت کەدەستوورێکی گشتی بێت لەنێوخەڵکداو هەروەها بۆخۆشت بەبنیچینەو بنەمایەکی بزانێت.)) شیکردنەوەی هیگڵ بۆعیسا،شیکردنەوەیەکی زەمینی وئەم جیهانیە بوو،هەم لەرووی شێوەو هەم لەرووی ناوەرۆك“

دڵی ماهیەتێکی بێ رۆح کەخۆیشی پەشیمانی لێوە دەربڕی.(ئەو کتێبە لەسەردەمی ژیانی هیگڵ بلاَونەبووەوەو ئەولەسالاَنی دواییدا،هەوڵی دا هەموو نوسخەکانی لەنێوببات.)

ساڵی ١٧٩٦(هۆڵدرلین)ی دۆستی،لەشاری فرانکفۆرت-ئەو شوێنەی کەئەو دەمە شاعیرتێیدا دەژیا-کارێکی مامۆستایی مالاَنی بۆهیگڵ پەیداکرد،بەلاَم کاتێ کەهیگڵ چووە فرانکفۆرت، تێبینی کرد کەهۆڵدرلین گیرۆدەی عیشقی ژنی یەکێ لەبانکدارەکانی ئەوێ بووەو لەسۆزی ئەو عیشقەدا دەسووتێ" ژنێک کەهۆڵدرلین بەنموونە وسومبلی یۆنانی کۆنی دەزانی.

(بەمشێوەیە)هیگڵ جارێکی ترخۆی بێکەس وتەنیا بینیەوە.ئەو بۆفەرامۆشکردنی بێزاری وخۆخواردنەوەی رۆژانەی خۆی،تەنانەت لێبڕاوترو سەختر لەجاران خەریکی خوێندنەوەو موتالاَکردن بوو.لەو کاتە زۆر کەمانەی کەبێئیش با،بەهۆنینەوەی هۆنراوە گەلێک خەریک دەبوو کەتاکو بڵێی خەمبارانە بوون،هۆنراوە گەلێک کەلەرووی کێشەوە جێی رەخنە بوون:

((یاسایەکی هۆشمەندانە کەگیانە هەژارەکانیان لەزانینی بێبەشی کردووە، ئەوەی کەئەو لەشەوێکی پیرۆزدا بینیویە، بیستوویە، وهەستی پێکردووە، تاوڕێنە گۆییە پڕقیل وقالەکانی ئەوان، ئارامی خۆییبوونی مەزنتری ئەو، لەکاتی وردبوونەوە نەشڵەژێنێ، تابێهوودە گوێی ئەوان، تووڕەیی ئەو بەسەر نەفسی پیرۆزدا نەوروژێنێ تاپرسی پیرۆز ئاوا بەپیس وپۆخڵی، پایەماڵ نەکرێت...))

وێڕای مانا دوو لایەنیەکەی کەهیگڵ لە((وڕێنە گۆییەک پڕقیل وقاڵەکان)) و((بێهوودە گوێی))مەبەستی بووە، شارەزایی وپسپۆڕیی هیگڵ لەداڕشتن ونووسینی بابەتەکان، بێ رۆح وماندووکەر بوو.

لەمیانی ئەو سالاَنەی تەنیاییدا، هیگڵ تامی جۆرێک دیدی قووڵی عیرفانی چەشت.واپێدەچێ کەئەو دیتنە، وەکو دیتنێکی دەروونی تاکانەیی ویەکپارچەیی ئاسمانی خۆی نواندبێت، لەو حاڵەتەی کەهەموو بەرفراوانیەبێ کۆتاییەکان، شتی خەیالاَوی وناحەقیقی دەکەونە بەرچاو، هەموو شتێک پێویست وخۆیشی پێویستەو گشت یا تاک، راستی بنچینەیە.هیگڵ لەو رۆژگارەدا، خەریکی خوێندنەوەی بەرهەمەکانی(سپینوزا)ی فەیلەسوفی یەهودی سەدەی حەڤدەو پەیڕەوی ئایینی تاکایەتی بوون، بوو واپێدەچێ کەفەلسەفەی سپینوزا لەو تێڕوانینەدا، کاریگەرییەکی بەرچاوی هەبووبێت.

سیستمی(فەلسەفی)سپینوزا، لەزۆر رووەوە بەئەندازەی سیستمی کانت پڕشکۆ و مەزنە. ئەو سیستمە کەبەسەبکی ئەندازەگیریی ئەقلیدۆسی بنیات نراوە، لەچەند بنەمای مسۆگەر پێناسەگەلی بناغەیی دەست پێدەکات

ودواتر بەزنجیرەیەك پرس، كۆمەڵەیەكی بێكۆتایی بەوپەڕی پلەی پەتی بوون وعەقڵباوەڕی بەرپادەكات. ئەم جیهانە-كەوەكو سیستمێكی ئەندازەییە-خواوەندەو واقیعیەت، سەرلەبەرو بەتەواوی هەرئەوە. خوا(بەو پێیەش جیهانی بێ كۆتایی كەهەمان خوایە)لەخۆگری هیچ پرسێكی عەدەمی یانێگەتیڤ نییەو پێویستبوون لۆژیكێكی ڕەها، هەروەك چۆن بەسەر بەڵگەكاریەكانی سپینوزادا حوكمڕانە، بەسەر ئەویشدا حوكمڕانە. پرسگەلی عەدەمی، زەبروزەنگ، پرسگەلی كەناردارو سنوردارو جیهانی ڕێكەوت-(Accidental)كەئێمەی مرۆڤ دەبینین، هەڵقولاوی سروشت ونەریتی ئێمەیە كەبوونەوەرگەلێكی سنوردارو كەنارمەندین و(لەهەمان كاتدا)توانای ئەوەمان هەیە پێویستی ڕەهاوگشتی بێ كۆتایی-كەواقیعیەتی ڕەسەن وراستەقینەیە-دەرك بكەین. ئاكامی تێڕوانینی سپینۆزایی هیگڵ ئەوە بوو كەبڕیاریدا دەست لەسەرگەرمیەكانی وەكو شیعر، كفرگۆیی‌و خۆخەریك كردن بە یادداشت نووسینی ڕۆژانەیی. لەبری ئەوەدا بوونی خۆی سەراپا تەرخان كرد بۆفەلسەفە ئەو لەوە بەدواوە بۆدەربڕین وفۆرمەڵە بەندیی تێڕوانین ودیدی عیرفانی خۆی بۆدنیاو بنەمایەكی عەقلانی‌و لۆژیكیانە بەو تێڕوانینە بەخشی. بەرهەمی ئەوكارە، سیستمی هەمەگیرو هەمەلایەنەی ئەو بوو.

ئەو سیستمە، لەسەرەتادا زۆر هاوشێوەی سیستمی سپینۆزا بوو-هەڵبەتە بێجگە لەڕۆشنیی ئەندازەیی (كەلەسیستمی سپینۆزادا بەدی دەكرا). كاتێك كەئەو سیستمە، ڕوخساری خۆی نیشان دا، هیگڵ هێشتا لەگەڵ شێوازی كانتی-سەخت لەتێگەیشتن هاتووی شكۆدارانە-هاودەست بوو" بەڵام سپینۆزا نیشانی هیگڵیدا بوو كەچۆن لەكاریگەری زاڵی كانت قوتاربكات. هەرتەنها بەتەنێ سیستمی كانت تاكە سیستمێكی فەلسەفی گونجاو مەیسەر نەبوو، (بەڵكو هی تریش هەن).

ساڵی ١٧٩٩باوكی هیگڵ كۆچی دوایی كرد وكەمە داراییەك بەمیرات بۆهیگڵ بەجێما كەبەقسەی ویل دورانت، ١٥٠٠دۆلار یابەگوزارشتێك ڕەنگە ١٥٠٠(تالێر-Thaler)(واژەیەك كەو شەی دۆلاری لێجیابۆتەوە)دەبوو. ئێستا هیگڵ كەم وزۆر پارەیەكی باشی بۆگوزەرانی ژیانی لەبەردەست دابوو نامەیەكی بۆ(شلینگ)ی دۆستی نووسی ولێی پرسی كەئایا دەتوانێ شارێكی ئەڵمانیای بۆدەستنیشان بكات كە تیایدا بەبودجەیەكی كەم ژیانی خۆی هەڵسووڕێنێ" شارێك كەخواردنی سادەی خۆجێی، كتێبخانەیەكی گەورەو ((ein gutes bler-ئاوجۆیی بەتام))ی لێ هەبێ. شلینگ لەو ڕۆژگارەدا، مامۆستای زانكۆی(یەنا)بوو، مامۆستایەك كەزۆر زوو وبەرلەوادە بەوپلەوپایە گەیشت بوو. ئەو بێ ڕاوەستان هیگڵی هان دا كەخۆی بگەیەنێتە

ئەو. (واپێدەچێ کەبەپێچەوانەی ئەوەی لەفەیلەسوفەکان چاوەڕواندەکرێ، هیچ کام لەوان سەبارەت بەئاوجۆ(بیرە)سەلیقەیەی باشیان نەبوو. ئەو ئاوجۆ خۆجێیەی کەمن لەیەنادا تامم کرد، بێ دوو دڵی لەبەرامبەر بوندس نیگای ئاوجۆکانی ئەڵمانای مەزن هیچ نەبوون! دواتر ئەو راستیەم بۆئاشکرا بوو کەئەو ئاوجۆیە لەبێ نەواخانەی ناوچەیی دروست دەکرا.

هیگڵ لەساڵی ١٨٠١ چووە ناو زانکۆ لەپۆستی مامۆستای ئازاد-

لەزانکۆ دەستی بەکارکرد" کارێك کەمووچەو مافەکانی پەیوەستە بەژمارەی ئەو خوێندکارانەی کەلەکلاسەکانی دەرسدا بەشداری دەکەن. هیگڵ بەختی یاربوو کەدارایی تایبەتی خۆی هەبوو: سەرەتا تەنها چوار خوێندکار لەکلاسەکانی گەورەی هیگڵ، کەسەبکیدا داڕشتنی یەکجار خراپ وسەبکی دەرس دانەوەی زۆرباش بوو، هیگڵ وای پێباش بوو کەیەك دەست بێت: سەبکی دەرسدانەوەی ئەو بەهەمان ئەندازەو خراپ بوو بەسەبکی داڕشتنی خراپ بوو!)

لەکۆتاییەکانی سەدەی هەژدەدا، زانکۆی یەنا، پڕجۆش وخرۆشترین زانکۆی ئەڵمانیا بوو. شیلر دەرسی وتاردانە سەروەخت وبێ وەختەکانی خۆی بەبواری مێژوو دەوتنەوە، برایانی شلگل ونوالیس لەوێدا بۆدامەزراندنی یەکەمین قوتابخانەی رۆمانتیزمی ئەڵمانی هاوکاریان دەکرد وفیشتە ئایدیالیستمی مەزن، سەرقاڵی شیکردنەوەو وێناکردنی تازەترین فەلسەفەی. دوای کانت بوو. ئەو کاتەی کەهیگڵ لەزانکۆی یەنادا سەرقاڵی دەرس وتنەوە بوو، هەموو ئەو سیما شاعیرانە، ئەوێیان بەجێهێشتبوو" بەڵام لەجێی ئەوان، شلینگی ٢٦ساڵە، بەشۆروشەوقی رۆمانتیکی فەلسەفەی سروشتی خۆی، ببوە ئیلهامبەخشی خوێندکاران. ئەو رەوشە هیگڵی زۆر خستە جوڵەجوڵ وزۆری نەبرد کەکەوتە ناکۆکیوکێشمەکێش لەگەڵ شلینگ.

لەو نێوەدا، وێڕای زیادبوونی بەرچاوی ژمارەی بەشداربووان لەکلاسەکانی دەرسی ئەو(بۆ١١کەس)وردە وردە داراییەکەی کۆتایی هات. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو خۆی لەهەڵبژاردنی رێی ئاسان دەبوارد. وەکو ژۆژك کەدڕکی لەسەر پشت هەیە، هیگڵیش خاوەنی کەسایەتیەکی مکوم وسەختەکاربوو. ئەو تەنانەت بۆجارێکیش ئەوەی بەهزردانەهات کەدەرسی وتارەکانی خۆی سەرنجراکێش یاتەنانەت قایلی تێگەیشتن بکات. لەو سەروبەندەدا، دەست بەکاربوو کەسیستمی شکۆداری خۆی شکڵبەندی بکات وواپێدەچوو وردە وردە کەبۆپێشەوە دەچوو، ئەوسیستمە بەسەر خوێندکارەکانی خۆیدا بخاتە کارەوە. یەکێك لەخوێندکارە ستایشکارو تازەکانی هیگڵ، باس دەکات: ((ئەوەکەپێش لەو دەمە لەسەرەتای کاردا زمانی تێدەگیرا، بەخورتی

کاری خۆی درێژە پێدەداو سەرلەنوێ تێهەڵدەچووەوە. جارێکی تر لەپڕ ڕاوەستا، قسەی دەکردو دەچووە بیرکردنەوەوە: واپێدەچێ کەتائێستا بەدوای دۆزینەوەی وشەی وردبوو ودروست لەم کاتەدا، ئەو وشەیە بەدڵنیاییو لێبڕاوییەکی بێهەڵەو ڕاست ودروست بەمێشکدا دەهات...ئێستا مرۆۋ هەستی دەکرد کەخەریکە لەبابەتێك دەگاو چاوەڕێی پێشکەوتنی زیاتر(لەدەرس)دەکات. بەڵام ئەمە لەخەون وخەیاڵێك زیاتر شتێك نەبوو. بیرلەجیاتی پێش بکەوێ، بەهەمان وشەکان، چەندین جار بەدەوری هەمان بابەتدا دەخولایەوە. بەمشێوەیە، ئەگەر زەینی ماندوو شەکەتی ئێمە تەنها ساتێك پەرت ببا، ئەوا سەروبنی بابەتەکەمان لەدەست دەچوو.))بیرلەو وێناکردنەبکەنەوە، ئەوە وێناکردنی یەکێ لەخوێنکارە ئارەزوومەندوهەوادارەکانیەتی. ئێمە هەر ئەوەندە دەتوانین بیری لێبکەینەوە کەئەو شێوازە چ کاریگەرییەکی لەسەر ئەو خوێندکارە بەوبەختانە دادەنا کەشەویان بەئاوجۆی بێ نەواخانەکان بەسەر بردبوو: بەو وێناکردنە، ئەوان دەیانتوانی چ کارێك لەگەڵ هیگڵدا بکەن؟ سەرەنجام کەسێك پەنای بردەبەر(گۆتە)-کەئەندامی (ئەنجومەنی پیاو ماقوڵان-Privy coucilor)لەدەرباری ڤایمار بوو لەنزیکی ئەوان ودەسەلاتی بەسەر بەرێوەبەرانی کاروبارەکانی ئەواندا هەبوو-. هیگڵ بەپلەی مامۆستای تایبەت دامەزرێنرا(کەلەزوانگەی هەندێ لەهاوکارەکانی ئەمە تەنها داننان بەواقیعیەتێکی بێ سێودوو بوو)وموچەیەکی بەرامبەر بەسەد دۆلاریان بۆبڕیەوە.

ئەوە دەرفەتی بۆهیگڵ ڕەخساند تابتوانێ کاری نووسینی بەرهەمە بەناوبانگە فەلسەفیەکەی خۆی یانی(دیاردە ناسیی ڕۆح- The phenomenology of mind)بۆپێشەوەبەرێت.

بەڵام چالاکیەکانی هیگڵ لەجیهانی دیاردەییدا، تەنها هەرتایبەت بەکاروباری زەهنی نەبوو" چونکە نزیکەی هەرلەو ڕۆژگارەدا، خاوەن خانووەکەی ئاوس بوو. ئەو ڕووداوە لەرێڕەوی ژیاننامەی هیگڵدا وەکو گەوهەرێکی نایاب ودەگمەنی ڕوون وڕۆشن لەنووشین ودارشتنەوەکانی ئەودا، لەناکاو بەرجەستە دەبێت. بەڵام سیستەمی فەلسەفی هیگڵ، سیستەمێك نەبوو کەئەو دەرفەتەی تیابێت کەراستی، هەندێ جارتا ماوەیەکی زۆر دوای مەرگی داهێنەری ئەو سیستەمە، بەداپۆشراوی بمێنێتەوە: خانمی خاوەن خانووی، ئەوی بەکەمتەرخەم زانی وتۆمەتباری کرد.

لەو سەردەمەشدا، ناپلیۆن هێواش هێواش قەڵەمڕەوی خۆی لەئەوروپادا بەرفراوان دەکرد. شەڕ لەگەڵ وڵاتی پرۆسیا بووەشتێکی ناچاری ولەساڵی ١٨٠٦لەشکری فەرەنسا بەرەو یەنا وەڕێ کەوت. هیگڵ کەلەدەزگای ئیدارەی حکومەتی پروسیا بێزار بوو، پێشوازی لەناپلیۆن کرد. بەڵام ئەوپێشوازیکردنە، لەراستیدا جێماوەی ئەو جۆش وخرۆشە شۆڕشگێڕیەی سەردەمی لاوێتی ئەو نەبوو" بەڵکو هیگڵ هەستی دەکرد

کەبەوکارەی،گـەواهی بـۆرەوتی مێـژوو–کەلەگـەڵ سیسـتمی ئەوداهاوتـەریب بـوو–دەدات.((نـاپلیۆن، ئەو رۆحـە جیهانیـەم بینـی کەلەنێوشاردا بەسواری تێدەپـەڕی.))رۆژی دواتـر، سـەربازانی فەرەنسـی دەسـتیان بـەتالآن وبڕۆکـرد وئاگریـان دابەزانـدە سەرخانووەکانی ئەو شەقامەی کەهیگڵ تیادەژیا.

هیگڵ لەکاتێکدا کەدەستنووسی(دیاردە ناسیی رۆح)ی لـەنێو گیرفـانی چـاکەتەکەی نـابوو، رایکردە ماڵی مامۆستایەکی زانکۆ کەنزیك بوو لـەو شـوێنە.(لەقـەبارەی کتێبەکـەوە، دەتـوانین وێنـای بکـەین کەچـاکەتێکی چـەند گـەورەی کردۆتەبـەر). لێـرەدا هیگـڵ، لەکاتێکـدا کەسـەربازەکانی فەرەنسـاوئەڵمان لـەدەرەوەی شـاردا خـەریکی شـەڕوپێکدادان بـوون، دوایـین دێڕەکانی شاکارەکەی خۆی نووسینەوە.

دەگێڕنـەوە دەڵـێن کاتێـك هیگـڵ دەنـگ وغەڵبەغـەڵبی سـەربازەکانی بیسـت کەلەشـەڕ دەگەڕانـەوە، دەسـتی لەکارهـەڵگرت ولەبـەر پەنجـەرە راوەسـتاو سـەیری دەرەوەی کـرد وپرسـی: ((کـێ سـەرکەوت؟)) لەشـەڕی یـەنادا سەرکەوتن بەلای لەشکری فەرەنسا بوو، هیگڵ شادو سەرمەست بوو. رۆحـی جیهـانی درێـژەی بەپێشڕەوی خۆی دەدا لەجیهانی بێرۆحدا.

بـەڵام دوای جـەنگ زانکـۆ بەناچـاری داخـراو هیگڵ، جارێکی تـر، بـەکردەوە خـۆی مـوفلیس وبێ پارە بینیەوەو ناچارما بەوموو چـــــــــــــەیەی کەوەریدەگرت بژێوی خۆی هەڵسـوورێنێ. سـاڵیادی

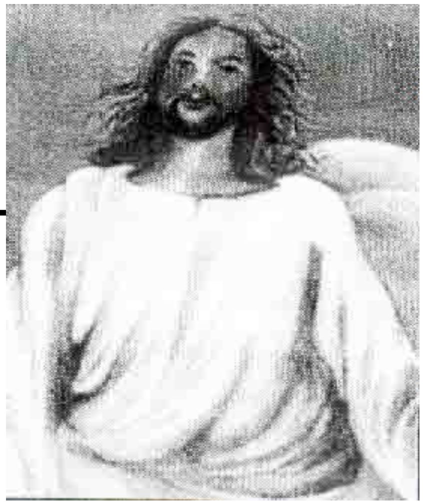

دواتر دیاردە ناسیی رۆح بڵاوبووەوە.

ئەو کتێبە بێگومان بەمامۆستایانەترین وئاڵۆزترین بەرهـەمی هیگـڵ دەژمێردرێـت. کانـت بەرلـەوە، قەبارەیەکی ٨٠٠لاپـەڕەیی وەکو قـەبارەی پێویست بـۆدەقێکی فەلسـەفی ئـەڵمانی نووسـیبوو وهیگـڵ لەوبەرهەمەیـدا، نیشـانیدا کەهاوشـانە لەگـەڵ پێوانەی پیشەنگە مەزنە رابردووەکـەی خـۆی. بـەڵام ئـەو جێیـەی کـەهیگڵ زۆر پـێش کانـت دەکەوێتـەوە درێـژدادڕی داڕشتنی ئـەوە. من بەئەنقەست یـەکێك لەدەربڕینە روونترو سادەترەکانی ئـەوم هەڵبـژاردوە تـاکو نموویـەك بدەمـە دەسـتەوە: ((لـەم میانـەدا، بەهەمان شێوە کەزەهن، خۆی بوونەوەرێکی سادەی ئەبسـتراکت نییـە، بـەڵکو سیسـتمێکە لەکایـەکان کەتیایدا خۆی بۆچەندین قۆناغ بەش بـەش دەکات، بـەڵام لەهـەمان ئـەو کـردارەی جوداسـازیو جیاکاریدا، هـەروا ئازادو جیادەمێنێتـەوە" بەهـەمان شـێوە کـەزەهن، بەگشـتی کـارکرد گـەلی جیاجیـا بۆجەسـتەی خـۆی دەگوازێتـەوەو هـەر ئەندامێکیدیاریکراویلـەش تـەنها بۆئەنجامـدانی ئـەرکێك دیاری دەکات" بەهـەمان شێوەش دەتوانی حاڵەتی رەوانی بوونی دەروونـی ئـەوە(بـوونی خـۆی لەخۆیـدا)لـەقاڵبی شـتێك کەلەبەشـە بێکـەوە پەیوەسـتەکان پێـك هـاتووە، نیشـانی خـۆی بـدات. وهـەتا دوایـی...ئـەو کێوێـك لەپووشـێك دروسـتکردنە، لەوانەیـە کـەدیڕێك بەتـەنیا جیـاوەربگری وای بۆبچـێ، مایـەی پێکـەنین بێـت، بـەڵام دوای خوێندنـەوەی چـەند سـەد لاپـەڕەیـەك، رەنگەئـەو مەتەڵانـە بێزارکـەر بـێ مانـاو کـەم مایـە هەسـت پێبکـەیت، بـەڵام نـەکا ئـەو هـزرە گومڕاتـان بکـات کەهـەموو کتێبەکـە بەوشـێوەیە نووسـرابێت.

هیگڵ ئارام ئارام(زۆر ئارام ئارام)جۆرێك خوائاساییانه(Apotheosis)ی ئامانج وبێ چەندوونی پەرە پێدەدا کەتیایدا(هۆشیاری رەها– Absolute knowledge)، دەردەکەوێ وبەرجەستە دەبێ. تەنانەت وێناکردنی رستەیەکی زیادتر لەشەش دێڕ کەسەرتاسەر بێ مانایە، دژوارو سەختە (هەرئێستا خۆتان تاقی بکەنەوە) بەڵام لەوکاتدا، هیگڵ بەوشێوەیە ئیرادەی کردبوو دەیتوانی بێڕاوەستان دەرەقەتی نووسینی لاپەڕەکان بێت بۆخستنەڕووی بابەتێك بەوشێوەیە: ((ناسینیشێوە مەعقولە Notions))پەتیەکانی هۆشیاری بەشێوەیەك کەتیایدا شێوە مەعقولەکان، حاڵەتەکان یاشێوەکانی هۆشیارین، لایەنی شێوەی مەعقول–بەبەرجەستە بوون لەوێدا لەچالاکیە نێوانگیریە سادەکانیدا، لەپایەی ئەندێشەدا، قۆناغەکانی ئەو نێوانگیریە بەش بەش ولێك جیادەکاتەوەو ئەمانە هاوتاوتەریب لەگەڵ ناکۆکی خودیا دەروونیان(Immanent)، نیشانی خوای دەدات.))

هیگڵ دەیگوت کەئەو(کتێبە)، ((هەوڵێکە بۆئەوەی فەلسەفە فێربکات کەچۆن بەزمانی ئەڵمانی قسەبکات.))هەندێك لەو باوەڕەدان کەهیگڵ لەوکارەیدا سەرکەوتنی بەدەست هێناوە، بەڵام ئەو رایە سەربزێوو ئازاردەرانەیە، گاڵتەکردنێکە بەزمانی ئەڵمانی” زمانی هوڵدرلین وریلکە. بەڵکو هیگڵ دەبووا بەرلەوەی لەهەوڵی ئەوەبێ شتێك فێری فەلسەفە بکات، خۆی فێری قسەکردن بەزمانی ئەڵمانی بکات!

بەڵام ئایا ئەمە بەڕاستی چ مانایەکی هەیە؟ هیچ کەس ناتوانێبەرهەمێکی (٨٠٠)لاپەرەیی بەهەر زمانێك دایهێنێ بێ ئەوەی کەئەو بەرهەمە مانایەکی هەبێ. زۆر لەتوێژەرەوان، ئەو بڕوایەیان کردۆتە توێشووی رێگا، زاتیان کردو پێیان نایە نێو زۆنگاوی نووسین وداڕشتنی هیگڵ. هەندێك لەوانە لەقاڵبی مارکسیستی هاتنەدەر، ژمارەیەکی تر لەقاڵبی ئەگزیستانسیالیست ودیسان هیتر هەن هەر نەهاتنە دەر(هیگڵیەکان) هیگڵ دواجار چڕکردنەوەی فەلسەفەکەی، دەبەرگ کتێبی نووسی. (چاوەڕوان دەکرێ کەچاپی نوێ وکۆتایی بەرهەمەکانی ئەوبەهەوڵی دویچەفورشونگ گمانیشافت(ئەنجومەنی توێژینەوە ئەڵمانیەکان) خۆی لەسەرووی(٥٠)بەرگ بدات. بەمپێیە هەر چەشنە هەوڵێك بۆچڕکردنەوەو کورتکردنەوەی ئەندێشەی هیگڵ، وەکو ئەوە وایە هەوڵی ئەوە بدەین لەئێسکی هەرەبچووکی کلکی دایناسورەوە جانەوەرێکی لەندەهۆروپێ بەزەوی دادەرو لەنێوچوو ببەین کەئەو ئێسکە، ئێسکی ئەوە.

سەرچاوە: اشنایی بەهیگڵ

*(Privatdent –ئەو مامۆستایەی زانکۆ کەموچەلە زانکۆ وەرناگرێ وخوێندکاران موچەی دەرس وتنەوەی دەدەنێ. وەرگێر)

وەرگێڕانی بۆ فارسی: مەسعود عولیا